

مقدمه

الم ذلك الكتاب لاریب فیه هدی للمتقین.

سپاس خدای را که حق ستایشش بالاتر از حد ستایشگران است و نعمتهایش فوق اندیشه شمارشگران. حق جویان کوشا از ادای حقش ناتوان اند و هم تتهای دور پرواز آدمیان از درک و احاطه به مقام ولایتش نارسا. درود و صلوات بی پایان به یگانه منجی عالم بشری، محمد مصطفی (صلوات الله و سلامه علیه) که انسانهای غرق در جهالت را از گمراهیها نجات داد و بلوغیست والایی که خداوند به او عنایت فرموده بود، آن گمشدگان را از سقوط به سیاه چال جهالت رها ساخت. سلام و درود بر امیرمؤمنان، ابرمرد جهان و مولای متقیان و آزاد مردان علی علیه السلام و یازده برج امامت است. ما صاحب سریر عدالت حضرت بقیل الله الاعظم ناموس الدهر و امام عصر و زمان روحی و ارواح العالمین لتراب مقدمه الفداء.

قرآن، این کتاب جاودانه آسمانی، که برای همه تقوای پیشه‌گان رهنمایی است اطمینان بخش و به گفته آورنده آن یکی از دو «ثقلی»¹ است که در بین انسانها به ودیعه نهاده شده است، در نهج البلاغه امام متقیان - علیه السلام - چنین توصیف می‌شود: «کتاب خدا اینک در میان شماست. گوینده‌ای است که زبانش عاجز نمی‌شود؛ خانه‌ای است که ارکانش ویران نمی‌گردد؛ عزتی است که یارانش شکست نمی‌خورند» (خطبه 133).

قرآن کریم مهم‌ترین، بلکه اصلی‌ترین دلیل بر اثبات احکام الهی است؛ در حالی که ادله دیگر، مانند سنت (قول، فعل و تقریر معصوم) خود از قرآن گرفته شده است. «وما ضل صاحبکم و ما غوی و ما ینتطق عن الهوی إن هوالا و حی و یوحی» (نجم/2، 3، 4).

زراره از امام صادق - علیه السلام - می‌پرسد: «من أين علمت أن المسح ببعض الرأس؟» امام می‌فرماید: «لمکان الباء» که در «وامسحوا برؤوسکم» آمده است.² به طوری که ملاحظه می‌شود حتی «سنت» کففسر سیراب می‌گرداند و به عنوان مهم‌ترین مستند در دست فقیهان قرار می‌گیرد تا دقیق‌ترین احکام فرعی از آن دو منبع استنباط، و به عنوان فتوا صادر گردد و اگر جز این عمل شود در زمره مصادیق این آیه شریفه قرار می‌گیریم که فرمود: «الله اذن لكم أم علی الله تفترون» (یونس/59).

در این نوشتار در صدد شرح و تفسیر آیاتی هستیم که در بیان احکام شرعی اسلام نازل شده است که از آنها به آیات الأحکام تعبیر می‌کنند. شهید ثانی در کتاب قضاء شرح لمعه (الروضه) تعداد آنها را بالغ بر 500 آیه می‌داند. دانشمندان اسلامی در شرح و تفسیر آیات الاحکام کتابهایی نوشته‌اند که تاریخچه آن به قرن دوم (سال 140 هجری) بازگشت دارد که به عنوان نمونه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

1. اولین کتابی که در این مقوله نوشته شده مطابق نقل کتاب ارزشمند الذریعه الی تصانیف الشیعه کتاب محمد تدبیر سائب کلبی (م 146 ه ق)، از اهل کوفه و از اصحاب حضرت باقر و صادق - علیهما السلام - است.
2. دومین کتاب احکام القرآن محمد بن ادریس شافعی (م 204 ه ق)، یکی از بزرگ‌ترین پیشوایان اهل سنت، است.

¹ این تارک فیکم الثقلین کتاب الله و عترتی ...

² تفسیر البیان، ص 283.

3. احکام القرآن احمد ابن علی جصاص رازی.
4. الجامع الأحكام القرآن محمد بن احمد قرطبی مالکی.
5. تفسیر آیات الاحکام شیخ محمدعلی صابونی: روائع البیان فی تفسیر آیات الاحکام من القرآن. از علمای شیعه نیز جمع کثیری در این زمینه تألیفاتی داشته‌اند از جمله: محمد بن سائب، اولین نویسنده آیات الأحکام که ذکر شد.
6. کنز العرفان فی فقه القرآن لبوعبداللّه مقداد بن عبدالله سیوری معروف به فاضل مقداد سیوری.
7. زبدۃ البیان فی براهین احکام القرآن، مولی احمد بن محمد معروف بمحقق اردبیلی.
8. مسالک الإفهام فی شرح آیات الأحکام، جواد بن سعید معروف به فاضل جواد.
9. فقه القرآن قطب راوندی.
10. آیات الأحکام استاد کاظم مدیرشانه‌چی (ره).
11. آیات الأحکام (حقوقی و جزایی) دکتر ابوالقاسم گرجی استاد دانشگاه تهران.

روش نویسندگان آیات الأحکام

بعضی از نویسندگان ترتیب آیات را در نظر گرفته‌اند و از سوره بقره آغاز کرده و تا آخرین سوره‌ای که در آن احکام سخن به میان آمده است ادامه داده‌اند که برادران اهل سنت و جماعت این روش را اتخاذ کرده‌اند. بعضی دیگر ترتیب احکام را ملاک قرار داده و از طهارت تا دیات پیش رفته‌اند. نویسندگان شیعه نوعاً این روش را پیش گرفته‌اند. بعضی دیگر نیز به ترتیب نزول احکام نوشته شده است.

روش ما

روش ما این است که آیات الأحکام را مطابق با ترتیب حقوق خصوصی و حقوق جزای عمومی و اختصاصی مورد بحث قرار داده‌ایم؛ در نتیجه آیاتی که در خصوص عبادات آمده مورد بحث قرار نگرفته است. این کتاب در دو قسمت: حقوق خصوصی و حقوق جزا تدوین شده است و در 14 فصل ارائه می‌شود: حقوق مدنی 1-8، حقوق جزای عمومی 1-3 و حقوق جزای اختصاصی 1-3.

با توجه به اینکه تشکر از بندگان خدا تشکر از خداوند سبحان است بر خود لازم می‌دانم ابتدا از حجة الاسلام والمسلمین جناب مستطاب آقای دکتر احمد احمدی، حجة الاسلام جناب آقای دکتر سید طه مرقاتی و سایر کارکنان و اساتید بسیار عزیز و ارجمند سازمان مطالعه و تدوین (سمت) مخصوصاً خانم عذراء قبله‌ای، که در این کتاب و کتابهای پیشین اینجانب زحمت فراوان کشیده است، و سپس از حاجیه خانم قبله‌ای (مرقاتی خوئی) که در نوشتن کتابها و مقاله‌ها و تدریس و تدوین آنها بیش از نیم قرن زحمت مرثمه‌آل کرده است، تشکر نمایم.

خلیل قبله‌ای خوبی

1384